

Olaf Aagedal: «JULEKVELDIFISERING» AV DEN KIRKELIGE JULEFEIRINGEN

Julaften skiller seg ut som den store dagen for kirkegang i Norge. Mange som ellers ikke oppsøker kirken, går til gudstjeneste på julaften så gudstjenestebesøket denne dagen er langt høyere enn på en vanlig søndag. Men det har ikke alltid vært slik. Går vi 150 år tilbake i tid var det ingen gudstjenester på julaften og 1.juledag var hoveddagen for den kirkelige julefeiringen. Når skjedde endringene som gjorde julekvelden til den største dagen for kirkebesøk? Hvordan kan vi forklare endringene og hvilke konsekvenser har «julekveldifiseringen» hatt for kirkens rolle i den folkelige julefeiringen?

Dette er store spørsmål krever en omfattende dokumentasjon og analyse for å kunne besvares grundig på et nasjonalt nivå. Så langt kjenner vi ikke til at det er gjort forskning på denne utviklingen. I denne sammenheng vil vi avgrense oss til en eksplorerende studie der vi med utgangspunkt i eksempler fra en lokal empiri vil lansere noen hypoteser om hvilke endringer som har skjedd og hvordan disse kan forstås. Vi vil ta utgangspunkt i gudstjenester i Oslo fra starten av 1900-tallet slik de er dokumentert gjennom gudstjenestelistene i Aftenposten. Når vi har valgt denne avgrensingen er det både fordi denne dokumentasjonen er lett tilgjengelig gjennom Aftenpostens arkiv (A-tekst) og fordi vi ser det som sannsynlig at denne endringen startet i urbane områder. Vi har valgt ut seks årstall for å kunne spore endringer i gudstjenestefeiringen, men materialet kan lett suppleres med tilsvarende tall fra andre årstall.

Noen stikkord om forhistorien:

Før vi ser nærmere på utviklingen av kirkegangstradisjonene i Oslo skal vi stikkordmessig si litt om tidligere norske gudstjenestetradisjoner i jula. Folkelivsgranskeren Bolstad Skjelbred sier at det i den katolske messetradisjonen var flere messer knyttet til julenatt og juledagen. Det startet med nattmessen og fortsatte med messe om morgenen, men den viktigste var høymessen 1.juledag som alle menighetsmedlemmer var pliktige til å delta i (Bolstad Skjelbred 1998). Nattverden inngikk som en del av messen.

I den protestantiske julegudstjenestetradisjonen etter reformasjonen i Norge i 1537 ble høymessen 1.juledag fortsatt den viktigste kirkelige feiringen av jula. «Høymessen første juledag var den viktigste julegudstjenesten for våre forfedre og formødre. Bare den som måtte passe husdyr, småbarn eller syke, ble hjemme denne dagen» (Bolstad Skjelbred 1998:113).

Framveksten av den nye julaftengudstjenestetradisjonen i Norge.

I følge Bolstad Skjelbred ble den første gudstjenesten på julaften i Norge arrangert som barnegudstjeneste i Vår Frelsers Kirke (Oslo Domkirke) i 1875. Tilbudet skal ha vært knyttet til søndagsskolebevegelsen. Det første året vi har data fra er 1907 og gudstjenestelistene for dette året viser at da var «barnegudstjenester» etablert som en kirkelig juletradisjon (i tillegg til 1. og 2.juledagsgudstjenestene) i flere kirker i Oslo. Gudstjenestene blir kallet «barnegudstjenester», men langt færre kirker hadde slike enn 1.juledagsgudstjenestene.

I det neste registreringsåret i 1935 er antall gudstjenester på julaften nesten tredoblet, men er fremdeles *mindre vanlige* enn gudstjenestene på 1.juledag. I flere kirker arrangeres det mer enn en gudstjeneste på 1.juledag, f.eks «ottesang». Julaftengudstjenestens tilknytningen til søndagsskolen bekreftes på flere måter: de omtales som «barnegudstjenester», det er vanlig med offer til søndagsskolen og i Torshov menighet i Lilleborg kirke annonseres det med «barnegudstjeneste for begge søndagsskoler». 20 år senere i 1955 er det blitt *like vanlig* med gudstjenester på julaften som

på juledag, og i enkelte kirker arrangeres flere gudstjenester på julaften. De har nå stort sett skiftet navn til «familiegudstjenester».

Julaftengudstjenesten tar over. Går vi 20 år til fram i tid til 1975, har julaftengudstjenesten *tatt over* og blitt den dominerende julegudstjenesten i Oslo. I de fleste kirker arrangeres det nå to eller flere gudstjenester på julaften slik at antall gudstjenester på julekvelden nesten blir dobbelt så høyt som på 1.juledag. Den kalles nå vanligvis «familiegudstjeneste». I 2005 er denne endringen blitt forsterket. I de fleste kirker arrangeres det nå to eller flere gudstjenester på julaften slik at antall gudstjenester på julekvelden blir nesten dobbelt så høyt som på 1.juledag. Den kalles nå vanligvis «julegudstjeneste» eller «julaftengudstjeneste». Flere kirker i Oslo slår seg sammen med nabomenigheten og arrangerer nå ikke egen gudstjeneste på 1.juledag.

I 2022 videreføres og forsterkes mønsteret fra 1975 og 2005. Julaftengudstjenesten er blitt enda mer dominerende i den kirkelige julefeiringen. 55 kirker har gudstjenester på julaften, mot bare 40 kirker på første juledag og ser vi på antall gudstjenester blir kontrasten enda sterkere med nesten tre ganger så mange på julaften (112 mot 40). Det vanligste er to gudstjenester pr menighet på julaften, 10 av kirkene har tre eller flere. Den vanligste betegnelsen er «julaftengudstjeneste», betegnelsen «familiegudstjeneste» er nå nesten borte og brukes bare i en av kirkene. To kirker hadde også «julenattgudstjenester».

Julaften er blitt den store kirkedagen. Fra 1985 og videre kan denne endringen dokumenteres gjennom kirkelige registerdata nasjonalt og regionalt både når det gjelder antall gudstjenester og antall gudstjenestedeltakere. Ringnes har analysert utviklingen fra 1985 til 1997 og finner at både andel av menigheter som har gudstjeneste på julaften og antall deltagere på julaftengudstjenesten har steget i denne perioden og at den relative oppslutningen om julaftengudstjenesten sammenlignet med andre gudstjenester i julen, er blitt høyere (Ringnes 1998, Furseth og Ringnes 1998). Julaftengudstjenesten bli dermed den største gudstjenestefeiringen i Dnk både når det gjelder antall gudstjenester og antall deltagere. Hele 11% av det samlede gudstjenestebesøket i 1997 skjedde på julaften (Ringnes 1998:95). I 2019 var andelen 10,3 %.

Urbane og rurale kirkegangstradisjoner. Vi har kun dokumentert «julekveldifiseringen» av den kirkelige julefeiringen for Oslo og det er grunn til å regne med at tilsvarende endringer ikke skjedde like raskt i andre byer og på bygda. Når det gjelder rurale jordbruksstrøk, der mange hadde ansvar for fjøsstell, ville det være umulig å gå til kirke på ettermiddagen på julaften. Dessuten ville store avstander og dårlige kommunikasjoner gjøre det problematisk. I tillegg kommer også utfordringen at en prest skal betjene flere kirker i soknet. En rimelig hypotese vil være at julekveldskirkegang ble tradisjon på bygda første ved endringer i næringsstruktur og kommunikasjoner som gjorde dette mulig (kanskje på 1970-tallet?). Endringen kom trolig før det foreligger kirkelige registerdata og må derfor testes ut ved å se på lokale eksempler fra kirkelige register eller gudstjenesteannonser i aviser eller menighetsblad.

Hvorfor er det blitt slik?

Hvordan skal vi forklare de endringene som har skjedd? Vi har sett at endringer i næringsstruktur og kommunikasjoner muliggjorde julaftenkirkegang, men hvilke andre faktorer har bidratt til at dette ble den viktigste julegudstjenesten? Her er stikkord om mulige forklaringer:

Jula starter og slutter tidligere. Flere har påpekt at vi er inne i en utvikling der den folkelige julefeiringen starter og slutter tidligere. Et eksempel på dette er at folk pynter juletreet og kaster det tidligere. Romjula er blitt mindre viktig og 1.juledag er jula nesten over for mange. Den sterke kommersialiseringen av julefeiringen der det gjelder å tidlig skape julestemning for julehandel bidrar

til dette. Kirkene blir også brukt til å bygge opp førejulestemning gjennom julekonserter. Det største kirkebesøket i forbindelse med julefeiringen skjer faktisk i adventstida der 1 av 3 sier at de har vært på en julekonsert i en kirke.

Julekvelden som klimaks og avslutning av feiringen. For det andre har vi hatt en utvikling der mer og mer konsentreres om julekvelden som høydepunktet for julefeiringen og julestemningen. Informanter sier at kirkegang kan bidra til julestemningen og da må den komme før eller under julekvelden som er feiringens klimaks.

«*Infantilisering*» og «*familisering*». En tredje forklaring kan være at «infantilisering» og «familisering» av julefeiringen smitter over på den kirkelige feiringen. Ideologien om jula som barna og familien sin høytid, slår inn i den kirkelige feiringen ved at barna og familien settes i sentrum i gudstjenesten og ved at julegudstjenestene blir barne- og familie-gudstjenester. Det blir kortere og får en mer uformell form (enn høytidsgudstjenesten 1.juledag) ved at presten ikke lenger snakker fra prekestolen, men står i midtgangen, gjerne omsluttet av barn som fremfører julespill.

Noen avsluttende kommentarer

Denne analysen av «julekveldifisering» av den kirkelige julefeiringen har flere begrensninger. Den er begrenset til Oslo og basert på stikkprøver fra utvalgte år. Materiale fra flere år vil kunne nyansere bildet og studier av gudstjenester i juletiden i andre byer og bygder vil, som nevnt, trolig gi et annet bilde av endringene og når disse har skjedd. Slike studier vil være interessante for å få et mer helhetlig bilde av de historiske endringene i den kirkelige julefeiringen. Vårt materiale reiser også flere nye problemstillinger for analyse og refleksjon. Hva skjer med adventstiden som starten på kirkeåret, når kulturen i denne tiden blir så preget av nedtellingene til julekvelden? Og hvilke verdier og opplevelser går tapt når julefeiringen starter og avsluttes så tidlig og juledagene og romjulen blir nedtonet i den kirkelige feiringen? Ser vi dag også eksempel på mot-trender som prøver å ta tilbake denne tiden som kirkelig høytid?

LITTERATUR

Bolstad Skjelbred, Anne Helene 2014: *Jul i Norge*. Oslo: Museumsforlaget.

Bø, Olav. 1993. *Vår norske jul*. Oslo: Samlaget.

Fuhrseth, Inger og Hege Ringnes. 1998. «Offentlige ritualer i vekst?. En studie av gudstjenestedeltakelse i julen». *Tallenes tale 1998*, redigert av Ole Gunnar Winsnes. KIFO Rapport nr.9. Oslo: KIFO.

Ringnes, Hege Kristin. 1999. *Når terskelen ikke er for høy. Gudstjeneste- og nattverddeltakelse I Den norske kirke på høytids- og helligdager*. Trondheim: Tapir Forlag.

Siljebråten, Liv Heidi. 1997. *Så gjør vi så. En analyse av kirkegang som julaftentradisjon*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo. Avdeling for folkloristikk.